

The background features a globe composed of white puzzle pieces, set against a dark blue background with a bokeh effect of light blue and white circular spots. The text is centered over the globe.

Психологія загальна: основні поняття

ПСИХОЛОГІЯ ЗАГАЛЬНА: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ**Хмельницька гуманітарно–педагогічна академія****Факультет дошкільної освіти****Кафедра дошкільної педагогіки, психології та фахових методик****Л.О. Онофрійчук****Психологія загальна: основні поняття****ПОСІБНИК ДЛЯ ПОЛЕГШЕННЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ****Навчальний посібник**

УДК 159.9 (075.8)
ББК 88.3я73
П 86

Друкується за ухвалою кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(протокол № 6 від 21 січня 2019)

Автор-упорядник:

Онофрійчук Л.О., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Рецензенти:

Зданевич Л.В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Пісоцька Л.С., кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету дошкільної освіти

Психологія загальна: словник основних понять. навчальний посібник. Упор. Л.О.Онофрійчук. Хмельницький : Вид-во ХГПА, 2019. 48 с.

Посібник розкриває зміст основних психологічних понять, термінів, категорій, які відображають сучасний стан психологічної науки та тем, передбачених навчальною робочою програмою для студентів освітнього ступеня бакалавр факультету дошкільної освіти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Навчальний посібник розраховано насамперед на студентів педагогічних навчальних закладів і викладачів психології.

Навчальний посібник рекомендується студентам спеціальності «Дошкільна освіта» та може використовуватись викладачами однойменної дисципліни, педагогами і психологами закладів дошкільної освіти, які в своїй роботі використовують психологічні знання.

ВСТУПНЕ СЛОВО

У сучасних умовах психологія є науковою галуззю, яка привертає увагу як фахівців усіх спеціальностей вищої кваліфікації, так і пересічних людей, що прагнуть підвищити свою психологічну культуру. Загальна психологія є одним із базових у контексті підготовки фахівців спеціальності 012 «Дошкільна освіта» на всіх ступенях підготовки. Засвоєння провідних положень цієї дисципліни забезпечує успішність підготовки фахівців дошкільної освіти. У процесі підготовки майбутніх фахівців важливе місце посідає така навчальна дисципліна як психологія, оскільки психологічні знання є важливим фактором розвитку професійної компетентності, ініціативи й творчого ставлення до вирішення виробничих проблем.

Професійна діяльність будь-якого спеціаліста так чи інакше пов'язана з людьми, тому вимагає знань, умінь і навичок вирішення відповідних психологічних задач. При цьому життя людини не обмежується лише професійною діяльністю. Психологія як жодна інша навчальна дисципліна має значний розвивальний і виховний потенціал, впливає на становлення студента як особистості. Знання і розуміння людиною самої себе, особливостей, принципів і закономірностей навчання та виховання особистості, психологічних особливостей її формування й розвитку, психічних властивостей, які зумовлюють специфіку поведінки особистості, її діяльності та спілкування, допомагають глибше розуміти мотиви вчинків людей, регулювати взаємовідносини з ними, володіти прийомами самоуправління і саморегуляції, що дозволяє максимально реалізувати свій особистісний потенціал, правильно орієнтуватися у поведінці людей, володіти способами психологічного впливу, вибудовувати стосунки з оточенням, – ці й інші аспекти знаходяться в центрі уваги психології.

Мета викладання курсу полягає в ознайомленні студентів із основними проблемами загальної психології, у формуванні системи психологічних знань з метою застосування їх у своїй професійній діяльності.

Основні завдання викладання загальної психології полягають у з'ясуванні основних психологічних понять, висвітленні провідних теоретичних проблем психології та шляхів їх вирішення, розгляді основних форм вияву психіки та їх взаємозв'язку, аналізі особливостей розвитку психіки в дитячому віці, ознайомленні з окремими психологічними методиками вивчення особистості.

Навчальна дисципліна спрямована на: пізнання студентами закономірностей психічних явищ; засвоєння основних психологічних понять і їхніх діагностичних методик з метою формування у студентів потреби і вміння пізнавати свої можливості, адекватно їх оцінювати і реалізувати в професійній підготовці і самовихованні себе як майбутнього вихователя.

«Психологія загальна» перебуває у міжпредметних зв'язках з філософією, анатомією та фізіологією, антропологією, педагогікою, фаховими методиками. Разом з тим дана дисципліна є основою для вивчення дошкільної педагогіки.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ п/п	Тема	Всього год.	Лекц.	Практ Семін.	Лабор.	СРС
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I.						
Вступ до загальної психології						
1	Предмет, завдання та структура психологічної науки. Методи загальної психології.	6	4	2		2
		6	4	2		2
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II.						
Психологія особистості у спілкуванні та діяльності						
2	Психологія діяльності.	4	2	2		2
3	Психологія особистості	4	2	2		2
4	Міжособистісні взаємини	6	2	2	2	3
5	Спілкування.	6	2	2		2
		20	8	8	2	
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III.						
Пізнавальна сфера особистості						
6	Увага	4	2	2		3
7	Відчуття	4	2			2
8	Сприймання	4	2	2		2
9	Пам'ять	6	4	2		2
10	Мислення	4	2	2		2
11	Уява	4	2	2		3
		26	14	10		
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ IV.						
Емоційно-вольова сфера особистості						
12	Емоції і почуття	4	2	2		2
13	Воля	4	2	2		3
		8	4	4		5
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ V.						
Індивідуальність, індивідуальні особливості особистості						
14	Темперамент	4	2	2		4
15	Характер	4	2	2		2
16	Здібності	4	2	2		2
		12	6	6		8
		64	36	26	2	88

Всього 64 години

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ КУРСУ ПСИХОЛОГІЇ ЗАГАЛЬНОЇ

Абстрагування – загальнонауковий метод дослідження, який полягає в уявному відокремленні певної ознаки, властивості предмета від самого предмета чи інших його ознак, властивостей з метою глибшого вивчення складних психічних явищ.

Абстрактне мислення – один із різновидів людського мислення. Сутність А.М. полягає у виробленні понять, суджень, умовиводів і здатності оперувати ними. Абстрактне (понятійне) мислення виростає на ґрунті узагальнення даних емпіричного пізнання.

Авторитет – загально визнаний вплив окремої людини або колективу, організацій у різних сферах суспільного життя. Наприклад, службовий авторитет – визнання значущості, престижності певної посади, відповідності особи, що її обіймає.

Агресивність – емоційний стан і риса характеру людини. Характеризується імпульсивною активністю поведінки, афективними переживаннями – гніву, злості, прагненням заподіяти іншому травму (фізично або морально). В агресивному стані особа може повністю втрачати самоконтроль.

Адаптація відчуттів - це зміна чутливості аналізаторів під впливом дії подразників.

Активна уява - динамічний процес, спрямований на продукування образів уяви.

Адаптація – зміна параметрів чутливості аналізаторів, пристосування їх до подразників.

Активне мовлення – процес сприймання мовлення іншої людини.

Активність – здатність людини, яка полягає у подоланні зовнішніх та внутрішніх обмежень у виробництві, у суспільно-значущих перетвореннях, у привласненні багатств, засвоєнні духовної культури (наполегливість, цілеспрямованість, зосередженість уваги).

Акцентуація характеру (лат. accentus – наголос) – надмірне вираження окремих рис характеру та їх поєднань, яке є крайнім варіантом норми і межує із психопатією.

Анкетування – один із технічних засобів конкретного соціального дослідження – письмове (іноді усне) опитування значної кількості людей за певною схемою–анкетою.

Аналіз – операція мислення, яка полягає у розчленуванні предмету, у думках або практично, на складові його елементи з наступним їх порівнянням.

Аналіз результатів діяльності – метод опосередкованого вивчення психологічних явищ за практичними результатами і предметами праці, в яких втілюються творчі зусилля і здібності людей.

Аналіз продуктів діяльності дитини – метод отримання інформації про внутрішній світ дитини, її психологічний стан на основі дослідження результатів її діяльності і творчості (малюнків, творів, аплікацій тощо).

Аналізатори – це органи тваринного, в тому числі й людського, організму, які аналізують навколишню дійсність і виокремлюють у ній ті чи інші різновиди енергії.

Аналітичне мислення – це розгорнутий у часі процес, який має чітко виражені етапи, достатньою мірою усвідомлені суб'єктом.

Аналогія – уподібнення створення образу уяви на реальній основі.

Антиципація – це здатність людини передбачати результат своєї діяльності.

Анкетування – це метод для отримання первинної соціально–психологічної інформації на основі вербальної (словесної) комунікації, який являє собою опитувальний лист для отримання відповідей на заздалегідь визначену систему питань та призначений для отримання такої інформації про суб'єкт, яка не має безпосереднього відношення до його особистісних рис та особливостей.

Апатія – психічний стан, спричинений втому, тяжкими переживаннями, або хворобою, який виявляється у втраті інтересу, байдужості до оточення.

Апатія – психічний стан людини, який супроводжується індіферентністю, байдужістю, відсутністю інтересу до навколишніх явищ і подій.

Астенічні почуття – переживання, що знижують активність особистості.

Асинхронність – закономірність психічного розвитку, згідно з якою різні психічні функції мають різні сензитивні періоди і за тривалістю, і за віком їх настання.

Афективні (лаг. affectus – настрій, хвилювання) **реакції** – сильні короточасні нервово–психічні збудження, пов'язані переважно з невдачами.

Безумовний рефлекс – вроджена, спадково закріплена форма реагування на біологічно значущі впливи зовнішнього світу або на зміни внутрішнього середовища організму.

Біологічний вік – вік, який вказує на відповідність стану організму та його функціональних систем певному моменту життя людини.

Біологічні фактори – сукупність природних чинників, які впливають на індивідуальний розвиток людини як біологічного організму, зумовлюючи її спадкові особливості.

Взаєморозуміння – спосіб існування стосунків між окремими людьми, соціальними групами, колективами, організаціями, країнами, за умови реалізації якого максимально осмислюється і враховується на практиці точка зору чи позиція сторін, що спілкуються.

Вибірковість сприймання – здатність людини сприймати лише ті предмети, які являють для неї найбільший інтерес. Вона залежить від інтересів, установок і потреб особистості.

Вибірковість уваги – це здатність зосереджуватись на найбільш важливих предметах.

Виразність мовлення пов'язана з його емоційною насиченістю. За своєю виразністю воно може бути яскравим, енергійним, млявим, блідим.

Високорозвинені групи – це групи, що склалися давно і які відрізняються наявністю єдності цілей і загальних інтересів, стійкою системою взаємин, згуртованості тощо.

Витримка – уміння гальмувати дії, почуття, думки, які заважають здійсненню прийнятого рішення.

Відволікання – є наслідком відсутності вольового зусилля та інтересу до об'єкта чи діяльності.

Відповідальність – якість, яка характеризує особистість з точки зору виконання нею моральних вимог.

Відтворення – це активізація закріпленого раніше змісту психіки.

Відтворення – це мнемічний процес, який актуалізує знання, вміння, навички, що зберігаються в пам'яті.

Відтворювальна (репродуктивна) уява – створення образів, які раніше були сприйняті і закріплені в досвіді людини.

Відчуття – це психічний пізнавальний процес відображення в мозку людини окремих властивостей предметів та явищ матеріального світу, а також внутрішніх станів організму при безпосередньому впливові подразників на органи чуття.

Відчуття – елементарний психічний процес, що полягає у відображенні окремих властивостей предметів та явищ оточуючого, а також станів внутрішніх органів при безпосередньому впливі подразників на органи чуттів.

Вік психологічний – новий тип будови особистості й її діяльності, ті психічні й соціальні зміни, які вперше виникають на даному віковому етапі і які у найголовнішому і основному визначають свідомість дитини, її ставлення до середовища, її зовнішнє і внутрішнє життя, весь хід її розвитку в даний період.

Вікові кризи – періоди різких, стрибкоподібних змін, пов'язаних з відмиранням, зникненням попередніх і появою нових психологічних якостей, рис, які змінюють дитину; нормативні процеси особистісного розвитку.

Вікові новоутворення – новий тип будови особистості та її діяльності, психічні зміни, що виникають у певному віковому періоді й визначають перетворення в свідомості дитини, її внутрішнє й зовнішнє життя.

Великі групи – це спільноти людей, які існують в масштабах суспільства (країни) і засновуються на різного типу соціальних зв'язках, які не передбачають обов'язкових особистих контактів.

Верхній поріг відчуттів – максимальна величина подразника, більше якої це подразнення перестав відчуватися.

Взаємовплив – процес взаємного впливу людей одне на одного, який породжує їх спільні взаємини і зв'язки.

Взаємодія – це процес безпосереднього чи опосередкованого впливу суб'єктів (об'єктів) один на одного, що породжує їхню взаємозумовленість і взаємозв'язок між ними.

Взаємодія відчуттів – це закономірність відчуттів, яка виявляється у зміні чутливості однієї аналізаторної системи під впливом діяльності іншої.

Взаємодія навичок – це вплив попередніх навичок на утворення нових.

Взаєморозуміння – процес досягнення єдності в думках, цінностях, при якому максимально враховуються позиції людей.

Властивість психічна – система усталених, фіксованих і повторюваних ознак психічного факту (якості характеру, темпераменту, здібностей).

Властивість – категорія, яка виражає сутність речі у взаємодії з іншими речами; те, що характеризує її подібність до інших предметів або відмінність від них.

Вміння – засвоєний суб'єктом спосіб виконання дій, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок.

Воля – свідомо саморегуляція людиною своєї поведінки полягає в здатності активно домагатися свідомо поставленої мети, переборюючи зовнішні та внутрішні перешкоди.

Воля – психічний процес свідомої та цілеспрямованої регуляції людиною своєї діяльності та поведінки з метою досягнення поставлених цілей.

Вольова дія – внутрішнє зусилля, необхідне для виконання певної діяльності.

Вольове зусилля – це стан емоційного напруження, який мобілізує внутрішні ресурси людини (пам'ять, мислення, уяву тощо) і створює допоміжні мотиви до дії.

Вольові дії – це дії, скеровані на досягнення свідомо поставленої мети і пов'язані з подоланням зовнішніх та внутрішніх труднощів.

Вольова готовність дитини до шкільного навчання – рівень розвитку довільності в організації дитиною своєї пізнавальної діяльності.

Вольова регуляція – це опосередкований метою і мотивами стан оптимальної мобілізованої людини, оптимального режиму її активності й правильного спрямування цієї

активності.

Вольова регуляція поведінки – це регуляція спонукання до дій, яка відбувається на основі довільної форми мотивації, коли людина умисно й усвідомлено створює допоміжні спонукання (гальмування) до дії через зміну смислу дії.

Вольові риси – риси, що проявляються в умовах, які спонукають особистість головно до вольових зусиль, здійснення вольових дій і зумовлюються потребою людини в активній та змістовній діяльності.

Вольові якості – це відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої саморегуляції поведінки, її влади над собою.

Впізнавання – відтворення індивідом об'єкту при повторному його сприйманні.

Внутрішня увага – увага суб'єкта, пов'язана зі структурною організацією його діяльності і спрямована на потреби, мотиви, цілі, плани, рішення діяльності.

Врівноваженість нервових процесів – це баланс між процесами збудження та гальмування.

Гальмівні рухи і дії – рухи і дії, які стримують розвиток, відсторонюють дитину від навколишнього світу.

Гальмування – активний процес, в результаті якого збудження нейрона припиняється або ускладнюється його виникнення.

Галюцинації – сприймання, що виникає без наявності реального об'єкту (привиди, уявні голови, звуки, запахи тощо).

Генетична пам'ять – це пам'ять, в якій інформація зберігається у генотипі, передається та відтворюється у спадковості.

Геніальність – найвищий рівень здібностей, проявом яких є відкриття особистістю нових напрямків, шляхів в галузі наукових досліджень, техніки, мистецтва.

Гетерохронність – закономірність психічного розвитку, що полягає у нерівномірному, хвилеподібному характері розвитку окремих психічних процесів.

Гіперболізація – форма створення образів, яка характеризується не тільки збільшенням або зменшенням предмету (велетень – великий як скеля, хлопчик – мізинчик), але й зміною кількості частин предмета та їх зміщенням

Глибина розуму – це індивідуальна особливість мислення, яка полягає у здатності суб'єкта виділяти суттєві характеристики об'єкта і робити відповідні узагальнення.

Госпіталізм – глибока психічна і фізична відсталість, яка виникає в перші роки

життя дитини внаслідок дефіциту виховання.

Гнів – психічний стан людини.

Гра – вид діяльності, ціллю якої виступає сам процес діяльності, а не предметний результат; джерелом якої слугує наслідування і досвід і спонукуваний потребою особистості в активності.

Група – це людська спільнота, що виділяється на підставі певної ознаки, наприклад, соціальної належності, наявності та характеру, спільної діяльності, особливостей організації тощо. Серед таких груп можна виділити великі і малі.

Групова інтеграція – 1) стан групи, що характеризується упорядкованістю внутрішньогрупових структур, погодженістю основних компонентів системи групової активності, усталеністю субординаційних взаємозв'язків між ними, стабільністю і наступністю *їхнього* функціонування і т.д., ознаками, що свідчать про психологічну єдність, цілісність соціальної спільності.

Групова увага – зосередження уваги групи в умовах роботи в колективі.

Дедукція – форма мислення, яка дозволяє на основі логічних правил з окремих загальних даних виводити нові, менш загальні, передбачення, висновки і т.ін.

Дискусія – суперечка з метою з'ясування правильності тих або інших позицій, їх перспективності, актуальності, цінності, можливості усунення існуючих протиріч тощо.

Динамічний стереотип – система закріплених тимчасових зв'язків (умовних рефлексів), яка утворюється у відповідь на систему умовних подразників, що постійно повторюються, і яка дозволяє виконувати певні дії без значного напруження свідомості.

Дискурсивне мислення – мислення, яке опосередковане логікою міркувань, а не сприймання, розгорнуте у часі.

Дисциплінованість – свідоме підпорядкування своєї поведінки загальноприйнятим нормам, встановленому порядку.

Диференціальний поріг відчуттів – це мінімальна різниця в інтенсивності двох однорідних подразників, яку людина здатна відчувати

Діалогічне мовлення – це розмова, в якій приймають участь не менше двох співрозмовників.

Діалектичне мислення – мислення, пов'язане зі здатністю обмірковувати, синтезувати протилежні думки, інтегрувати ідеальне і матеріальне, потенційне й актуальне, реальне і фантастичне.

Діти індиго – псевдонауковий термін, введений екстрасенсом Ненсі Енн Тепп для позначення обдарованих дітей, які, на її думку, мають ауру кольору індиго. Широку популярність термін отримав в кінці 1990-х завдяки згадкам в джерелах, що мають відношення до руху нью-ейдж. Дітям індиго приписують безліч різних властивостей,

починаючи від високого рівня інтелекту та закінчуючи телепатичними здібностями. «Діти індиго» представляють собою «нову расу людей».

Дія – структурний елемент діяльності, процес, мотив якого не збігається з його предметом (з тим, на що вона спрямована), втілений у діяльності, у яку ця дія включена.

Дія – називаються рухи, які спрямовані на предмет і передбачають певну мету.

Діяльність – це специфічний вид активності людини, спрямований на пізнання та творче перероблення оточуючого світу, самої себе та умови свого існування.

Діяльність – активність суб'єкта, спрямована на взаємодію з навколишнім середовищем з метою задоволення власних потреб. Прийнято виокремлювати три головні види людської діяльності: гру, навчання та працю. У всіх цих видах діяльності важливу роль відіграє спілкування.

Діяльність – внутрішня (психічна) і зовнішня (фізична) активність людини, що регулюється усвідомленою метою.

Діяльність мнемічна – система складних за структурою психічних процесів, керованих мнемічною метою, що формується у дошкільника на основі вроджених, біологічних форм пам'яті.

Діяльність продуктивна – образотворча й конструктивна діяльність дитини, націлена на отримання результату, що має творчий та оригінальний характер.

Довільна пам'ять – процес запам'ятовування і відтворення матеріалу, що передбачає свідому постановку мети та вимагає вольових зусиль.

Довільна поведінка – поведінка, організована за власними правилами і зразками, узгодженими з нормами, прийнятими в суспільстві.

Довільна увага – вид уваги, який виникає внаслідок свідомо поставленої мети і вимагає певних вольових зусиль.

Довільна уява – цілеспрямоване, усвідомлене відтворення і перетворення отриманих раніше вражень.

Довід (аргумент) – підстава, доказ, які наводяться для обґрунтування, підтвердження чого-небудь; судження, за допомогою якого в процесі логічного доведення встановлюють істинність тези.

Досвід – сукупність знань, умінь, що здобуваються у процесі життя, на практиці.

Дозрівання – прояв онтогенезу, визначений генотипом, що полягає у послідовному становленні всіх систем організму.

Допитливість – інтелектуальне почуття, яке виявляється як потреба в пізнанні.

Егоцентризм (лат. ego – я і centrum – центр) – погляд на себе як на центр Всесвіту.

Егоцентрична емпатія – переживання страждання, страху, радості у відповідь на сум іншого, а також – суму у відповідь на радість іншого.

Егоцентричне (лат. ego – я і centrum – центр) **мовлення** – звернене до себе мовлення дитини, яке виникає під час її діяльності.

Ейдетична (грец, eidos – образ) **пам'ять** – особливий вид зорової пам'яті, який полягає у запам'ятовуванні і збереженні у всіх деталях образів предметів і ситуацій після їх сприйняття.

Експеримент – метод, який передбачає активне втручання дослідника в діяльність досліджуваного з метою створення найкращих умов для вивчення конкретних психологічних явищ.

Екстероцептивні відчуття – це відчуття, які виникають під впливом зовнішніх стимулів на рецептори, які розташовані на поверхні тіла

Емоції (лат. emovere – хвилювати, збуджувати) – психічні стани і процеси, виражені у формі безпосереднього переживання ставлення людини до світу, до того, що вона відчуває і робить.

Емоції – психічне відображення у формі безпосереднього пристрасного переживання життєвого сенсу явищ та ситуацій, обумовленого відношенням їх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта.

Емоційне спілкування – спілкування за допомогою виразних рухів, які відповідають певному емоційному стану: пози, міміка, інтонація голосу, доторкання, погладження, притискання до грудей, відштовхування тощо.

Емпатія (англ. empathy – співчуття, співпереживання) – здатність емоційно відгукуватися на переживання іншої людини, що виявляється у співчутті, співпереживанні, співстражданні.

Емпатія – один з механізмів взаєморозуміння, що полягає в емоційному відгукові на переживання іншої людини (співчуття, співпереживання).

Експеримент – один з основних дослідницьких методів психології, специфіка якого полягає у спеціальному створенні умов, за яких виникають очікувані психічні процеси, акти поведінки дитини, у повторенні їх для перевірки істинності експериментальних висновків, у зміні цих умов з метою виявлення їх впливу на перебіг досліджуваних процесів.

Експеримент лабораторний протікає у спеціальних умовах, які визначаються інструкцією.

Експеримент природній протікає у звичайних умовах, широко застосовується у педагогічній психології у процесі навчання та виховання.

Еталони–зразки етичні – емоційно-когнітивні узагальнення щодо способів поведінки; відображають певну сферу життя дитини та містять у собі суспільну оцінку і емоційне ставлення.

Ефект шпитальності – уповільнення емоційного розвитку дитини, спричинене відривом від матері у період немовляти.

Ідентичність (лат. *identicus* – однаковий) – усвідомлена індивідом самототожність; потреба юнаків і дівчат зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити своє місце в суспільстві, зрозуміти себе і свої можливості.

Ідентифікація – один з механізмів взаєморозуміння, що полягає в уподібненні себе іншій людині, здатності розкрити її точку зору.

Індетермінізм – позиція, протилежна до принципу детермінізму, стверджує замкнений характер психіки, її повну незалежність від зовнішніх умов, заперечуючи, що можна дізнатись про внутрішній світ людини за її поведінкою; єдино можливим методом при цьому проголошується самоспостереження або інтроспекція.

Індивід – це окремий представник виду живих істот, якому властиві і загальні, і часткові, і неповторні якості.

Індивідуальність – це сукупність особливостей, що відрізняють одну людину від інших.

Індивідуальність – неповторне, унікальне поєднання особливостей і рис людини, що зумовлює її несхожість на інших людей.

Індивідуально-психологічні відмінності – особливості психічних процесів, станів і властивостей, які розрізняють людей між собою.

Індивідуалістична акцентуація особистості – спрямованість активності на задоволення, насамперед, власних потреб, на особисте самоствердження.

Індивідуум – окремий, одиничний представник певного виду, роду, класу, множини предметів, окрема сутність, істота або людина, що виділяється як об'єкт практичного або теоретичного ставлення.

Індукція – вид узагальнення, пов'язаний з передбаченням результатів спостережень і експериментів на основі даних наявного досвіду.

Інтелект – розумові здібності людини: здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати, перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід.

Інтерес – емоційно забарвлене ставлення до навколишнього, спрямованість людини на певний об'єкт чи певну діяльність, викликану позитивним, зацікавленим ставленням до

чогось, когось.

Інтроверсія – переважна скерованість психічних процесів людини (уваги, сприймання, мислення) на свій власний внутрішній світ, на відміну від екстраверсії, при якій переживання особистості скеровані на зовнішній світ.

Інтуїція – процес безпосереднього одержання знання за допомогою цілісного охоплення проблемної ситуації без дискурсивного його виведення й доведення.

Інтерес – форма вияву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей діяльності і сприяє ознайомленню з новими фактами дійсності.

Інтерес – усвідомлюваний людиною мотив, що є емоційним проявом пізнавальних потреб та виявляється у бажанні більше дізнатися про об'єкт інтересу, глибше зрозуміти його. Задоволення інтересу не веде до зникнення потреби, а навпаки – до її посилення, тому його називають ненасичуваним мотивом.

Інтеріоризація – процес переходу від зовнішньої до внутрішньої сторони діяльності, яскраво проявляється у діяльності учіння.

Забування виражається у неможливості згадати або у помилковому упізнаванні та відтворенні. Забування виявляється у схематизації матеріалу, відкиданню окремих частин його (іноді суттєвих), зведення нових уявлень до звичних старих уявлень.

Задатки – природна основа здібностей, ще нерозвинених, яка виявляється при перших спробах людини зайнятися діяльністю.

Задатки – вроджені анатомо-фізіологічні особливості організму, які полегшують розвиток здібностей.

Заміщення – це механізм психологічного захисту особистості як перенесення дії, спрямованої на недоступний об'єкт, на дії з доступним об'єктом.

Заперечення – механізм психологічного захисту особистості, який виявляється в тому, що інформація, яка тривожить і може призвести до конфлікту, не сприймається.

Запам'ятовування – це процес пам'яті, який забезпечує прийом, відбір і фіксацію інформації.

Запам'ятовування – процес пам'яті, в результаті якого відбувається закріплення нового шляхом пов'язування його з набутих раніш.

Збереження – утримання в пам'яті отриманих знань протягом відносно тривалого проміжку часу.

Збудження – процес визволення власної енергії нейроном у відповідь на подразнення, що призводить до генералізації потенціалів дії і розповсюдженню імпульсної активності в нервовій системі.

Звичка – негнучка, малоусвідомлювана форма поведінки, яка не має.

Згуртованість групи – ступінь міцності соціально-психологічних зв'язків у групі.

Здібності – система властивостей особистості, що відповідає вимогам діяльності та забезпечує високі досягнення в ній.

Здібності інтелектуальні – перші прояви здібностей дитини, основу яких складають дії наочного моделювання: заміщення, використання готових моделей і побудова моделі на основі встановлення відношень між замінником і заміщуваним об'єктом.

Здібності сенсорні – перші прояви здібностей дитини, пов'язані із сприйняттям дитиною предметів та їх якостей, що складають основу розумового розвитку; інтенсивно формуються з 3-4 років.

Здібності творчі – різновид здібностей дитини, пов'язаний з уявою, які дозволяють дитині знаходити оригінальні способи і засоби рішення задач, придумати казку або історію, створити задум гри або малюнка.

Знарядстві дії – дії, в яких один предмет (знаряддя) використовується для впливу на інші предмети.

Змістовність мовлення визначається кількістю виражених в ньому думок, почуттів і прагнень, їх значущістю і відповідністю дійсності.

Зобов'язаність – уміння добровільно взяти на себе обов'язки і виконати їх;

Зовнішнє мовлення – видиме, почуте, виголошене (усне чи писемне).

Зрозумілість мовлення досягається синтаксично правильною побудовою речень, а також застосуванням в відповідних місцях пауз або виділення слів за допомогою логічного наголосу

Іконічна пам'ять – пов'язана з утриманням точної та повної картини тільки-но сприйнятого органами чуттів, без будь-якої переробки отриманої інформації.

Ілюзії – помилкове сприймання реальних речей або явищ.

Індивід – має подвійне значення: по-перше, воно повністю еквівалентно поняттю «людина», тобто використовується для позначення одиничної природної істоти, представника виду *homo sapiens*, який є продуктом філогенетичного та онтогенетичного розвитку; по-друге, ним позначається окремий представник людської спільноти, соціальна істота, що вийшла за межі своєї біологічної обмеженості, яка здатна використовувати знаряддя, знаки, а через них опановувати власною поведінкою і психічним життям.

Індивідуальність – це поняття містить в собі лише ті індивідуальні та особистісні властивості людини, таке їх поєднання, яке дану людину відрізняє від інших людей. Індивідуальність виявляється в рисах темпераменту, характеру, звичках, переважаючих інтересах, в якостях пізнавальних процесів (сприймання, пам'яті,

мислення, уяви тощо), в здібностях, індивідуальному стилі діяльності.

Індукція нервових процесів – взаємовплив процесів збудження та гальмування одне на одне.

Ініціативність – вміння працювати творчо.

Інтелектуальні почуття – почуття, які пов'язані з пізнавальною діяльністю людини. Вони виникають в процесі навчальної та наукової праці, а також творчої діяльності в різних видах мистецтва, науки і техніки.

Інтенсивність відчуттів – кількісна характеристика ступеня яскравості, виразності відображення людиною властивостей предметів і явищ і визначається силою діючого подразника та функціональним станом рецептора.

Інтенсивність уваги – характеризується відносно більшою витратою нервової енергії на виконання даного виду діяльності, в зв'язку з чим психічні процеси, що приймають участь в цій діяльності, відбуваються з більшою ясністю, чіткістю і швидкістю, характеризує ефективність сприймання, мислення і пам'яті в цілому.

Інтерація полягає в обміні діями поміж сторонами, що спілкуються, тобто в організації міжособистісної взаємодії.

Інтереси – це мотиви особистості, що виражають її спеціальну спрямованість на пізнання певних явищ оточуючого життя та визначають разом з тим її більш чи менш постійну схильність до певних видів діяльності.

Інтероцептивні відчуття – це відчуття, що мають рецептори, розташовані на внутрішніх органах і тканинах тіла, і сигналізують про те, що відбувається в організмі (відчуття голоду, спраги, болю тощо);

Інтроверсія – особливості людини, що виражаються у переважній спрямованості активності особистості усередину (на явища власного суб'єктивного світу, на свої переживання та думки).

Інтуїтивне мислення – мислення на підставі безпосереднього чуттєвого сприймання і безпосереднього відображення впливів предметів і явищ об'єктивного світу.

Класифікація – загальнонауковий метод дослідження, який дає змогу на основі виокремлених головних і другорядних ознак визначити групи чи класи явищ.

Колектив – група об'єднаних спільними цілями і завданнями людей, що досягла в процесі соціально-цінної спільної діяльності високого рівня розвитку.

Компетентність педагога професійна – особистісні можливості педагога, які дозволяють йому самостійно й ефективно реалізовувати цілі педагогічного процесу; єдність теоретичної й практичної готовності педагога до здійснення педагогічної діяльності. Гармонійно поєднані складові: знання, вміння, навички, способи й прийоми їх

реалізації у діяльності, спілкуванні, розвитку особистості.

Комплекс поживлення – важливе психічне новоутворення періоду новонародженості, що виникає під час контакту дитини з дорослим і включає емоційні та рухові реакції: посмішку, вокалізації, дитина тягнеться ручками і спрямовує погляд у напрямі дорослого.

Комплекс (лат. *complexus* – поєднання, зв'язок) **поживлення** – система позитивних емоційно-рухових реакцій дитини у відповідь на появу в полі зору людини, що нахиляється, розмовляє, усміхається.

Комунікабельність – риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість.

Комунікація – фундаментальна ознака людської культури, яка полягає в інтенсивному взаємодіянні людей на основі обміну певною інформацією.

Конфлікт – процес крайнього загострення суперечностей та боротьби двох або більше сторін спілкування.

Конфлікт – зіткнення осіб, їхніх ідей, інтересів, потреб, оцінок, прагнень, рівня домагань.

Конформність (лат. *conformis* – подібний) – тенденція людини змінювати свою поведінку під впливом інших людей, пристосовувати її до їхніх вимог.

Конфліктна людина – це людина, яка частіше за інших створює конфлікти та конфліктні ситуації.

Концепція – система поглядів на те чи інше явище, процес, спосіб розуміння, тлумачення подій тощо; провідна ідея висунутої теорії.

Константність сприймання – це постійність у сприйманні, яке обумовлюється знанням фізичних властивостей предмета, а також тим, що предмет сприймається в колі інших відомих предметів

Контраст – явище контрасту полягає в тому, що слабкі подразники підвищують чутливість до інших одночасно діючих подразників, а сильні зменшують цю чутливість.

Концентрованість уваги – це здатність людини зосереджуватись на головному в її діяльності, відволікаючись від всього того, що в дану мить знаходиться за межами задачі, яку вона розв'язує.

Короткочасна пам'ять – являє собою спосіб зберігання інформації протягом короткого проміжку часу.

Конкретизація – загальнонауковий метод дослідження, який полягає у застосуванні теоретичних знань до конкретної ситуації задля поглибленого її розуміння.

Критерій – мірило і форма діяльності, що відбиває аналітично–оцінювальне ставлення до дійсності з метою переосмислення її щодо певних критеріїв.

Лабораторні групи – це групи, які створюються в інтересах їх наукового вивчення.

Лідер – людина, яка завдяки своїм особистим якостям має найбільший вплив на членів соціальної групи.

Лідерство – стосунки домінування і підкорення, впливу і наслідування в системі міжособистісних стосунків у групі. Літота - уявне зменшення предмета.

Логічне мислення – це вид мислення, що відбувається з опорою на поняття, судження, в яких виражені виділені властивості за допомогою логіки, без використання емпіричних даних.

Логіка – наука про закони, форми та прийоми мислення, які забезпечують досягнення об'єктивної істини у процесі міркування та пізнання.

Логічна пам'ять – пам'ять, яка ґрунтується на розумінні, осмисленні матеріалу.

Локус контролю – це схильність людини приписувати відповідальність за результати своїх дій зовнішнім силам і обставинам, або навпаки - власним зусиллям та здібностям.

Макросередовище – джерело психічного розвитку особистості, що становить суспільство, його соціально–економічну і політичну систему.

Майстерність – висока вправність у виконанні певного виду діяльності.

Малі групи – це невеликі за складом спільноти, члени яких об'єднані єдиною метою своєї діяльності і знаходяться в безпосередньому особистому контакті (спілкуванні), що є підставою для виникнення групи як цілого.

Меланхолік – тип темпераменту. Меланхоліка вирізняють стриманість в рухах, коливання і обережність в рішеннях. Його реакція часто не відповідає силі подразника, особливо активне у нього зовнішнє гальмування. Йому важко тривалий час на чомусь зосереджуватись. Сильні впливи часто викликають у меланхоліка тривалу гальмівну реакцію. За нормальних умов життя меланхолік – людина глибока, стримана. За несприятливих умов, меланхолік може перетворитися в замкнену, боязливу, тривожну людину.

Мета – передбачення у свідомості результату, на здобуття якого спрямована діяльність окремої людини, групи або всього суспільства.

Метод – система прийомів для досягнення поставленої мети.

Метод навчання – спосіб організації діяльності учнів з навчальним матеріалом.

Міжособистісна взаємодія – це певна форма життєдіяльності людей, спосіб передачі форм культури та суспільного досвіду.

Міжособистісні стосунки - це взаємозв'язки між окремими людьми (групами людей), які об'єктивно виявляються в характері і способах взаємних впливів людей один на одного в процесі різних видів спільної діяльності і, зокрема, спілкування, суб'єктивно переживаються та оцінюються ними

Міцність запам'ятовування - це індивідуальна особливість пам'яті, яка виявляється в тривалості збереження завченого матеріалу або повільності його забування.

Міміка – рухи м'язів обличчя, одна із форм виявлення психічних станів людини.

Мікрогрупи – це групи, які виникають всередині малих груп і відрізняються особливою близькістю взаємин між їх членами.

Міркування – ланцюг умовиводів, викладених у логічно–послідовній формі, або послідовний ряд суджень відносно якогось питання, де з попередніх суджень випливають наступні.

Мікросередовище – джерело психічного розвитку особистості, що включає її безпосереднє оточення, близьких дорослих, сім'ю.

Мезосередовище – джерело психічного розвитку особистості, що полягає у національно-культурних та соціально–демографічних особливостях населення за місцем проживання дитини.

Меланхолік – людина з слабкою нервовою системою, яка має підвищену чутливість навіть до слабких подразників, сильний подразник може викликати в нього зрив, розгубленість. Саме тому у стресових ситуаціях (іспит, змагання, небезпека) результати діяльності меланхоліка можуть погіршуватися у порівнянні зі спокійною, звичайною обстановкою. Його підвищена чутливість приводить до швидкого стомлення й падіння працездатності, а для відновлення сил йому потрібний досить тривалий відпочинок. Навіть незначний привід може викликати у нього образи, сльози. Він часто буває подавленим, невпевненим у собі, тривожним, у нього можуть виникнути невротичні розлади, у звичайних обставинах меланхолік може бути контактним, успішно виконувати доручену справу, але він замкнутий при зустрічі з новими людьми, нерішучий у нових ситуаціях. Маючи високу чутливість нервової системи, меланхоліки нерідко мають яскраво виражені художні й інтелектуальні здібності.

Методи психології допоміжні – група методів психологічного дослідження (анкета, бесіда, інтерв'ю, самоспостереження), які самі по собі не відзначаються достатньою об'єктивністю та використовуються на доповнення до спостереження та експерименту.

Методи психологічного дослідження – певні шляхи збору наукових психологічних фактів, які відображають специфіку психічних фактів або явищ і слугують предметом теоретичного аналізу.

Метод експерименту – загальнопсихологічний метод дослідження, основними

ознаками якого є створення дослідником умов, у яких виявляються психічні явища, контролювання їх перебігу.

Мислення – процес пізнавальної діяльності людини, що характеризується узагальненим і опосередкованим відображенням дійсності.

Мимовільна пам'ять – запам'ятовування і відтворення матеріалу, яке здійснюється без контролю з боку свідомості і без докладання зусиль.

Мимовільна увага – вид уваги, який виникає незалежно від свідомого наміру людини і полягає в невимушеному її зосередженні на певному реальному або ідеальному об'єкті.

Мимовільна уява – цілеспрямоване відтворення і перетворення отриманих раніше вражень.

Мислення – процес опосередкованого і узагальненого пізнання людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх істотних властивостях, зв'язках і відношеннях.

Мислення – процес опосередкованого та узагальненого відображення свідомістю людини предметів і явищ об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках і відносинах; вища форма відображення дійсності у психіці.

Мова – система знаків, що слугує засобом людського спілкування і діяльності мислення, способом вираження самосвідомості, передачі від покоління до покоління і зберігання інформації; мова існує і реалізується через мовлення.

Мовлення – це форма спілкування за допомогою мови, що склалась історично в процесі матеріальної перетворюючої діяльності людей.

Мовлення – процес практичного застосування людиною мови з метою спілкування з іншими людьми.

Мовлення внутрішнє – різновид мовної діяльності, що виступає в ролі механізму мовного мислення

Мовлення жестикуляторне (лепет) – перша форма мовлення дитини немовлячого віку, що складається з перших слів, зрозуміти які дорослий може лише з врахуванням міміки, жестів дитини та ситуації.

Мозок – центральна ділянка нервової системи тварин і людини, яка забезпечує найбільш досконалі форми регуляції всіх функцій організму, його взаємовплив з середовищем, вищу нервову діяльність, а у людини й вищі психічні функції.

Монологічне мовлення – мовлення однієї людини (лекція, доповідь, повідомлення).

Моральні почуття – почуття, в яких відображається ставлення людини до вимог суспільної моралі.

Моральний еталон – зразок високоморальної особистості, наділеної добродією, благородством тощо.

Моральні норми – суспільно вироблені правила поведінки, якими керуються люди у своєму житті і вчинках.

Мотив – спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб людини.

Мотивація – система усіх видів спонукань особистості (потреби, мотиви, інтереси, цілі установки, ідеали), які регулюють поведінку і діяльність людини.

Мотивація – сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось; мотивування.

Мотивів підпорядкованість – важливе особистісне новоутворення; зумовлена прагненням відповідати вимогам дорослого здатність дитини обирати між мотивами «хочу» і «треба» другий як пріоритетний.

Мотиваційна готовність дитини до шкільного навчання – бажання вчитися, ставлення до школи і навчання як до серйозної діяльності.

Мрія – форма прагнення особистості, змістом якого є створений фантазією образ бажаного майбутнього.

Мнемоніка (мистецтво запам'ятовування) – сукупність формальних прийомів запам'ятовування, що забезпечують закріплення матеріалу в пам'яті, цей процес ґрунтується головним чином на асоціації.

Мова – суспільно зумовлена система словесних знаків, яка слугує засобом спілкування в певному суспільстві.

Навичка – дія, неодноразове виконання якої призвело до її автоматизації, ознаками якої є максимально швидке виконання, відсутність зайвих рухів, мінімальна психофізична напруга, зниження контролю при збереженні якості виконання.

Навички – це злитий ланцюг закріплених в повторі операцій.

Навчання – процес взаємодії між тим, хто навчає (педагог), і тим, хто навчається (учень), у результаті якого в останнього формуються певні знання, вміння, навички.

Навчання – засвоєння дитиною знань, оволодіння вміннями і навичками, спроможність використовувати їх у житті, формування культури пізнання, створення фонду «можу».

Навчальна діяльність – цілеспрямована діяльність учнів, результатом якої є розвиток особистості, інтелекту, здібностей, засвоєння знань, оволодіння вміннями та навичками.

Над-Я – психічне утворення, яке формується під впливом спершу сімейного, а потім цілісного культурного виховання (національних традицій, вимог соціального середовища) і яке виконує функцію заборон і покарань.

Намір – рішення людини виконати певну дію і домогтися певного наслідку.

Наочно–дійове мислення – це вид мислення, який передбачає безпосереднє включення до практичної діяльності.

Наочно–образне мислення – це мислення, яке здійснюється на основі образів, уявлень про те, що раніше сприймала людина.

Наполегливість – уміння людини мобілізувати свої можливості для тривалого подолання труднощів.

Настрій – форма переживання емоцій, що становить загальний емоційний стан, фон перебігу психічних процесів та поведінки людини (діяльність відбувається на певному емоційному фоні).

Настрій – відносно тривалий психічний стан душевної орієнтованості, в основі якого лежить емоція.

Натхнення – особливий стан людини, який характеризується піднесенням її творчих сил, активізацією всіх психічних процесів.

Научіння – стійкі доцільні зміни діяльності, які виникають завдяки попередній діяльності й не викликані безпосередньо–вродженими фізіологічними реакціями організму.

Научуваність – індивідуальні показники швидкості та якості засвоєння людиною знань, умінь і навичок у процесі навчання.

Наслідування – відтворення дій, ідеалів, рис характеру, творчої манери інших осіб.

Нереферентні групи – це групи, до яких люди реально включені і працюють.

Несвідоме – нижчий рівень психіки людини; форма відображення, при якій людина не контролює свою поведінку, неповно орієнтується в часі й просторі, порушується мовлення.

Неформальні групи – це спільність людей, яка виникла нерегульованим шляхом, стихійно на підставі спільності інтересів її членів, симпатій, єдності поглядів і переконань чи з інших мотивів.

Нижній поріг відчуттів – мінімальна величина подразника, який спричинює ледве помітне відчуття.

Новоутворення – центральні психічні зміни дитини, які виникають у провідній діяльності та завдяки ній і характеризують перебудову особистості на новій основі.

Об'єм уваги – характеризується кількістю об'єктів або їх елементів, які можуть одночасно сприйматися з однаковою мірою ясності і чіткості в дану мить (у дорослої людини від 4 до 6 об'єктів, у дитини не більше 2–3).

Обдаровані діти – діти, які відрізняються високим рівнем розвитку загальних та спеціальних здібностей, мають визначні досягнення або внутрішні задатки для них у певному (кількох) виді діяльності.

Обдарованість – якісно своєрідне поєднання здібностей, яке обумовлює діапазон інтелектуальних можливостей людини, своєрідність її діяльності і розвивається протягом усього її життя.

Обдарованість – сукупність здібностей, що зумовлюють особливо успішну діяльність людині в одній чи кількох сферах, які вирізняють її серед інших людей, що виконують ту ж діяльність у тих же умовах.

Обдаровані діти або вундеркінди – діти, які визнані освітньої системою вищими в рівні інтелектуального розвитку від інших дітей свого віку. Вундеркінди, як правило, виявляють свої здібності вже в ранньому віці. Ці здібності відносяться до всіх інтелектуальних сфер діяльності: математики, фізики, музики, енциклопедичним знанням і так далі. Уже в ранньому віці – вони можуть вступити в інститут, закінчити його і захистити дисертацію, тоді як їх однолітки ще навчаються в школі; обдаровані діти з музичними здібностями пишуть опери; зі здібностями до шахів – стають чемпіонами.

Образ – форма і продукт суб'єктивного, ідеального відображення об'єктивної реальності у свідомості людини.

Образ фізичного Я – уявлення про свій тілесний образ, порівняння та оцінювання себе з точки зору еталона «мужності» або «жіночості».

Образне мислення – конкретне мислення, яке реалізується у вигляді аналізу і поєднання образів.

Образна пам'ять виявляється в запам'ятовуванні образів, уявлень конкретних предметів, явищ, їх властивостей, наочно даних зв'язків і відносин між ними.

Оперативна пам'ять – це пам'ять, яка розрахована на зберігання інформації протягом певного, раніш визначеного, терміну, у діапазоні від декількох секунд до декількох днів.

Обсяг уваги – кількість об'єктів, на яких індивід може зосереджуватися одночасно.

Опитування – метод, який передбачає відповіді досліджуваних на конкретні питання дослідника.

Органи чуття – це ті механізми, за допомогою яких інформація про оточуюче нас середовище надходить до кори головного мозку. За допомогою відчуттів відображаються основні зовнішні ознаки предметів і явищ (колір, особливості поверхні предметів, звук, смак тощо) і стан внутрішніх органів.

Організаторські здібності – сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння організаторською діяльністю, її ефективного виконання.

Освоєння – відтворення суб'єктом істотних властивостей дійсності у формах його практичної, теоретичної і духовно–практичної діяльності.

Онтогенез – розвиток живих істот у процесі їх індивідуального життя, що полягає у змінах, які носять закономірний, послідовний, прогресивний характер, як рух від нижчих до вищих рівнів життєдіяльності, її структурне та функціональне вдосконалення.

Особистість – суспільний індивід, об'єкт і суб'єкт історичного процесу (Б. Ананьєв); спосіб буття людини у суспільстві, індивідуальна форма існування і розвитку соціальних зв'язків (Л. Анциферова); система властивостей, яку набуває індивід у предметній діяльності і спілкуванні, що характеризує його з боку включення у суспільні відносини (А. Петровський); соціальна властивість індивіда (Б. Ломов); особлива якість, яку набуває індивід у суспільстві (О. Леонт'єв).

Особистість – людина, соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуально неповторного.

Особистість – людина, яка досягла певного рівня психічного розвитку, у якій склалися власні погляди на оточення, певний рівень саморозуміння, набули структури психічні процеси і властивості.

Особистісна рефлексія (лат. reflexio – відображення) – заглиблення у світ власних учинків, почуттів, переживань, співвіднесення їх з навколишньою дійсністю.

Особистісне самовизначення – процес свідомого визначення суб'єктом своєї сутності та місця у системі суспільних відносин, світі, що виявляється в активному ставленні людини до себе та навколишньої дійсності.

Осмисленість сприймання – демонструє, що предмети, які сприймаються людиною, має для неї певний життєвий смисл. Вони можуть бути корисними або шкідливими, бажаними або небажаними.

Пам'ять – психічний пізнавальний процес, який полягає у запам'ятовуванні, збереженні і наступному відтворенні людиною її попереднього досвіду.

Пасивна (мимовільна) уява – це така уява, коли створення нових образів не спрямовується спеціальною метою уявити певні предмети чи події.

Пасивне мовлення – коли людині доводиться не розмовляти (і не писати), а лише слухати. Пасивне мовлення включає сприймання та розуміння мови іншого.

Переживання – узагальнене поняття для позначення безпосереднього психічного досвіду індивіда.

Педагогічно занедбані діти – учні, в яких під впливом несприятливих соціальних, психолого-педагогічних та інших умов сформувалося негативне ставлення до навчання,

соціально цінних норм поведінки, які втратили почуття відповідальності за свої вчинки, зневірилися в собі.

Педагогічне спілкування – система взаємодії педагога з дітьми з метою здійснення на них виховного впливу, формування педагогічно доцільних взаємин, створення сприятливого для їхнього психічного розвитку мікроклімату.

Педологія (грец. pais – дитина і logos – учення) – наука про дітей, яка охоплює результати досліджень різних наукових дисциплін (психології, анатомії, фізіології й педагогіки), що вивчають розвиток людини.

Переключення уваги – переміщення уваги з одного об'єкта або виду діяльності на інший.

Переключення уваги – можливість більш–менш легкого та досить швидкого переходу від одного виду діяльності до іншого.

Переконання – система усвідомлених потреб особистості, що спонукає її діяти у відповідності зі своїми поглядами, світоглядом, знаннями.

Передеталони предметні – конкретні предмети–мірки, використовувані дитиною у ході практичного співвіднесення предметів за певними ознаками (передовсім, за формою й величиною); виникають у ранньому віці.

Періоди психічного розвитку – відрізки життєвого шляху індивіда, яким притаманні специфічні потреби, інтереси, способи дії, ставлення до навколишньої дійсності.

Перцепція – це процес сприймання та пізнання людьми одне одного з наступним налагоджуванням на цій підставі певних міжособистісних відносин.

Письмове мовлення – це різновид монологічного мовлення, але воно здійснюється як писання та читання написаного у вигляді письмових знаків (слів).

Підсвідоме – психічні процеси, які відбуваються під порогом свідомості.

Підкріплення – фактор розвитку дитини, який виявляється у винагороді, схваленні, позитивній оцінці.

Пізнавальна самодіяльність – самостійний пошук та набуття знань, формування корисних умінь і навичок.

Пізнавальний інтерес – виразна інтелектуальна спрямованість особистості на пошук нового у предметах, явищах, подіях, супроводжувана прагненням глибше пізнати їх особливості; майже завжди усвідомлене ставлення до предметів, явищ, подій.

Пізнавальна готовність дитини до шкільного навчання – готовність до шкільного навчання з боку інтелектуального розвитку дитини, що полягає в рівні розвитку

пізнавальних процесів, у якісних особливостях дитячого мислення (вміння виділяти істотне; порівнювати, бачити подібне й відмінне; міркувати, знаходити причини явищ, робити висновки).

Післядовільна увага – увага, яка виникає на основі довільної і полягає в зосередженні на цікавому предметі, явищі.

Післядовільна увага – настає в результаті свідомого зосередження на предметах та явищах у процесі довільної уваги.

Пластичність – особливості людини гнучко та легко пристосуватися до нових умов.

Поведінка – зовнішні прояви психічної діяльності.

Подразливість – це здатність внутрішньоклітинних утворень, клітин, тканин та органів тіла реагувати зміною структур і функцій на впливи факторів зовнішнього і внутрішнього середовища.

Пластичність – здатність психіки до змін, яка лежить в основі психічного розвитку.

Поняття – думка чи форма мислення, у якій відображаються загальні, суттєві та одиничні ознаки предметів та яка становить основу наукових знань (поняття математичні, граматичні, фізичні тощо); знання про загальні, суттєві і закріплені у словах ознаки предметів та явищ об'єктивної дійсності.

Поняття – одна з головних форм абстрактного мислення; відображення істотних ознак досліджуваного об'єкта.

Порівняння – загальнонауковий метод дослідження, що полягає у зіставленні одних понять, явищ, фактів з іншими для встановлення їх подібності чи відмінності.

Порівняння – пізнавальна операція, що лежить в основі судження про подібність або відмінність об'єктів.

Почуття – психічні стани і процеси, у яких відображено емоційний бік духовного світу людини, її суб'єктивне переживання подій і емоційне ставлення до навколишньої дійсності.

Почуття – форма відображення дійсності, у якій виявляється ставлення людини до предметів і явищ, які вона пізнає і змінює відповідно до своїх потреб.

Почуття вищі – різновид емоцій особистості, що відображають ставлення особистості до явищ соціальної дійсності та є результатом формування в умовах навчання та виховання.

Поріг чутливості – величина подразника, який викликає або змінює яскравість сприйняття, силу відчуття.

Потреба – стан нужди, що виражає залежність організму від конкретних умов існування, і виступає джерелом його активності .

Потяг – спонука діяльності, в основі якої знаходиться потреба, об'єкт задоволення якої особистість не усвідомлює.

Практика – діяння, активність – зумовлена специфікою суспільного буття; цілеспрямована, чуттєво–предметна діяльність людей, змістом якої є перетворення природи і суспільства; специфічно людська форма життєдіяльності, способів буття людини у світі.

Прагнення – це мотиви поведінки, у яких виявляється потреба людини в таких умовах існування і розвитку, що безпосередньо відсутні, але можуть бути створені у результаті діяльності.

Праця – вид діяльності, що спрямована на виробництво суспільно–корисних продуктів (матеріальних або ідеальних).

Престиж – оцінка індивіда, соціальної групи, сфери і категорії діяльності відповідно до певної ціннісно–оцінювальної шкали.

Пристосування (адаптація) – у біології, кібернетиці, психології, соціології та інших науках – назва процесу, внаслідок якого певна система приводиться у відповідність до зовнішніх умов, у яких вона перебуває.

Пристрасть – стійке емоційне ставлення до певного об'єкта.

Пристрасть – форма прагнення, що відображає потреби непереборної сили; сильне, стійке, тривале почуття.

Поведінка польова – поведінка, безпосередню зумовлена переживаннями, бажаннями дитини, імпульсивна, ситуативна, непослідовна (О. М. Леонтьєв).

Предмети-атрибути – різновид ігрових предметів, що безпосередньо вказують на певну професійну діяльність дорослих і є їх обов'язковими ознаками (білий халат й шапочка у лікаря, указка й дошка у вчителя).

Предмети ігрові – предмети, використовувані в ігровому призначенні, за допомогою яких дитина унаочнює уявну ситуацію, як основу задуму гри; поділяються на три основних групи: іграшки, атрибути, предмети-замінники.

Пренатальний розвиток – дородовий, утробний розвиток індивіда, під час якого відбувається розгортання успадкованого ним потенціалу.

Провідна діяльність – діяльність, в якій формуються основні особистісні новоутворення, відбувається перебудова психічних процесів і виникають нові види діяльності (О. М. Леонтьєв).

Провідна діяльність – діяльність, що зумовлює головні зміни у психічних особливостях дитини на відповідний період її розвитку, в її межах виникають нові види

діяльності, та новоутворення психіки й особистості. Провідною діяльністю може бути спілкування, гра, учіння, праця. У кожному періоді розвитку провідна діяльність дитини доповнюється іншими видами її діяльності.

Провина (дитяча) – порушення дітьми встановлених у суспільстві правил (Г. О. Люблінська).

Процес психічний – система процесуальних ознак психічного явища з виділенням початку, проміжних стадій, та завершення.

Професійна самооцінка – оцінка себе як суб'єкта професійної діяльності.

Професійна Я–концепція – уявлення особистості про себе як професіонала.

Психіка (грец. psychikos– душевний) – функція мозку, сутність якої полягає в активному відображенні людиною об'єктивної реальності та регулюванні поведінки й діяльності.

Психіка – це властивість високоорганізованої матерії, що є особливою формою відображення суб'єктом об'єктивної реальності (О. М. Леонтьєв).

Психіка – здатність мозку відображати об'єктивну дійсність у формі відчуттів, уявлень, думок та інших суб'єктивних образів об'єктивного світу.

Психічні властивості – це найбільш стійкі особливості особистості, які постійно виявляються, забезпечують певний якісно–кількісний рівень поведінки та діяльності, типові для даної людини. До психічних властивостей належать спрямованість, темперамент, характер, здібності.

Психічний розвиток – становлення дитини як суб'єкта життєдіяльності, соціальної істоти, спроможної бережливо ставитися до природи, людей, що її оточують, до себе, предметного світу, витворів мистецтва.

Психічні процеси – це психічні явища, які забезпечують початкове відображення і усвідомлення людиною впливів оточуючої дійсності. Як правило, вони мають чіткий початок, визначений перебіг і яскраво виражене закінчення. Психічні процеси поділяються на: *пізнавальні* (відчуття, сприймання, увага, пам'ять, мислення, уява, мовлення, *емоційні* і *вольові*).

Психічні стани – психологічна характеристика особистості, що відбиває її порівняно тривалі душевні переживання.

Психічні стани – це визначений рівень працездатності і якості функціонування психіки людини, який характерний для неї кожної миті часу. До них належать активність, пасивність, бадьорість, втома, апатія та інші.

Психічні утворення – це психічні явища, які формуються в процесі набуття людиною життєвого і професійного досвіду, до змісту яких включене й особливе поєднання знань, навичок та умінь.

Психологія – це наука про закономірності виникнення, розвитку, прояву психіки і свідомості людини.

Психологічна ситуація – наявні, конкретні обставини, які характеризують психічний стан суб'єкта, ставлення до розв'язуваної проблеми, іншої людини, об'єкта тощо, наприклад, ситуація очікування, ситуація прийняття рішення, конфліктна ситуація.

Психологічна готовність дитини до школи – здатність дитини виконувати навчальні завдання і шкільні обов'язки, зумовлена рівнем її загального розумового розвитку.

Проблемна ситуація – ситуація, для оволодіння якою окремий суб'єкт (або колектив) має знайти й застосувати нові для себе знання чи способи дій.

Психологічне пізнання – термін для скороченого позначення процесу пізнання психічних явищ.

Психологічний клімат – сукупність внутрішніх умов, які створюють у процесі розвитку і життєдіяльності групи, наявність позитивної перспективи як для групи в цілому, так і для кожного члена групи, моральна атмосфера, у якій виявляється властиве для членів групи ставлення до загальної справи і один до одного; домінуючий настрій.

Психологічний фактор – узагальнююче поняття, яке відображає динамічну сукупність психічних якостей окремих індивідів, соціальних груп, колективів, народів і всього суспільства залежно від сфер людської діяльності.

Психологічне тестування – загальнопсихологічний метод дослідження, який полягає у виконанні досліджуваним певного завдання чи їх серій.

Психологічний вік – вік, який вказує на рівень адаптованості людини до вимог навколишнього світу, характеризує розвиток її інтелекту, здатність до навчання, рухові навички, а також такі суб'єктивні фактори, як ідентичність, життєвий план, переживання, установки, мотиви, сенси тощо.

Психологія інтелекту – галузь психологічної науки, що вивчає закономірності та особливості інтелектуального розвитку, інтелектуальної діяльності людини.

Реакція зосередження – прояв поведінки дитини немовлячого віку, коли вона спрямовує погляд, завмирає, тягнеться до об'єкту, що викликав інтерес. Слугує передумовою розвитку уваги.

Реальні групи – об'єднання людей на ґрунті реальних стосунків – ділових чи особистісних.

Репродуктивна (відтворююча) уява – уява, яка включається в процес засвоєння того, що вже створили й описали інші люди.

Репутація – усталена думка про окрему особу, групу, колектив.

Ретельність – старанність, виконання в зазначений термін доручень і своїх обов'язків.

Рефлекс – закономірна реакція організму на зміни зовнішнього чи внутрішнього середовища, здійснювана через центральну нервову систему у відповідь на подразнення рецепторів.

Рефлексія – здатність людини аналізувати власні дії, вчинки, мотиви і співвідносити їх із загальнолюдськими цінностями, діями, вчинками, мотивами інших людей.

Рефлексія – один з механізмів взаєморозуміння, що полягає в усвідомленні людиною того, як вона сприймається партнером у спілкуванні

Референтна група – це реально існуюча чи уявна група, норми та цінності якої є взірцем для особистості, і за ними вона формує свої життєві ідеали, звіряє дії та вчинки.

Рівень актуального розвитку – одне з основних понять культурно–історичної концепції розвитку Л.С.Виготського, що охоплює ті способи діяльності, якими дитина володіє самостійно, без допомоги дорослого (самостійно читає, пише, розв'язує задачі, відповідає на тестові запитання).

Рівень наукованості – вміння виокремити навчальне завдання та перетворити його на самостійну мету пізнавальної діяльності.

Рівень психічного розвитку – зміна психічних процесів, виражена в кількісних, якісних і структурних перетвореннях.

Рівновага – один із видів психофізіологічного стану людини, насамперед її тіла.

Рішучість – вміння приймати і застосовувати у житті швидкі, обґрунтовані і тверді рішення.

Ригідність – особливість людини мляво, інертно, нечутливо поводити себе в змінних умовах.

Робоча (оперативна) пам'ять – вид пам'яті, що охоплює процеси запам'ятовування, збереження і відтворення інформації, яка опрацьовується під час виконання конкретної дії та необхідна тільки для досягнення мети цієї дії.

Розподіл уваги – здатність людини уважно виконувати одночасно кілька видів діяльності.

Розподіл уваги – це можливість людини утримувати в свідомості одночасно декілька різнорідних об'єктів або ж виконувати складну діяльність, яка складається з багатьох одночасних операцій.

Розвиток – зміни від простого до складного, від нижчого до вищого в результаті накопичення кількісних змін, що ведуть до якісних перетворень.

Розум – вища форма теоретичного осягання дійсності, свідоме оперування

поняттями, синтез знань на найвищому рівні теорій та ідей.

Розуміння – процес мислення, спрямований на виявлення істотних рис, властивостей і зв'язків предметів, явищ, подій.

Розумові дії – система інтелектуальних операцій людини, спрямованих на виявлення ознак предметів, які безпосередньо не сприймаються.

Роль – суспільно прийнятий спосіб поведінки людей у різних ситуаціях

Рольова гра – діяльність, у якій діти беруть на себе ролі дорослих людей, і узагальнено, у спеціально створених ігрових умовах відтворюють їхні дії і стосунки між ними.

Розсіяність – це неспроможність людини зосередитися на певному об'єкті на протязі тривалого часу.

Рухова пам'ять – ця пам'ять являє собою запам'ятовування та збереження, а, за необхідності, і відтворення з достатньою точністю різноманітних складних рухів.

Рушійні сили психічного розвитку – внутрішні суперечності, що спонукають людину до активності, спрямованої на їх подолання. Г. С. Костюк вирізняв низку таких важливих внутрішніх суперечностей: 1. Між новими потребами, цілями, прагненнями та досягнутим людиною рівнем оволодіння засобами, необхідними для їх задоволення. Наприклад, внаслідок появи комунікативної потреби дитина оволодіває мовленням як засобом спілкування з оточуючими. 2. Між інертністю, стабільністю, стійкістю й мінливістю, гнучкістю. Розв'язання цієї суперечності веде до появи «гнучкої стабільності». Зокрема, узагальнення особистістю різних мінливих мотивів, способів поведінки призводить до її стійкості в різноманітних життєвих обставинах. 3. Між досягнутим рівнем психічного розвитку індивіда й образом його життя. 4. Між перспективними й близькими цілями.

Саванти – діти, які чудово розбираються в одному полі діяльності (зазвичай, в математиці), але відсталі в інших (зазвичай в вербальних уміннях). Часто у таких дітей спостерігається синдром Аспергера.

Савант–аутист – людина з аутизмом, яка демонструє незвичайні уміння, що рідко досягаються іншими. Зазвичай таких людей називали *idiot savants* – «ідіотомудреці». В 1978 році у доктор Бернанд Рімланд ввів термін «савант–аутист», який використовують зараз.

Самовитримка – уміння контролювати чуттєвий бік своєї психіки і підкоряти свою поведінку розв'язанню свідомо визначених завдань.

Самосвідомість – один із проявів свідомості як відокремлення себе («Я») від об'єктивного світу («не Я»); усвідомлення, оцінка людиною себе, свого місця у світі, своїх інтересів, знань, переживань, поведінки тощо. Самосвідомість має ієрархічно побудовану структуру від елементарного самопочуття до самопізнання і найвищого рівня –

самостворення, що виявляються у самоконтролі та саморегуляції своєї поведінки (К. К. Платонов).

Самосвідомість – відносно стійка, більш або менш усвідомлена система уявлень про себе.

Самооцінка – компонент самосвідомості, який виявляється в тому, як індивід оцінює свої досягнення і невдачі, якості та можливості.

Самопізнання процес, який ґрунтується на самоспостереженні особистості та ставленні до неї інших людей.

Самоспостереження – спостереження за своїми діями, поведінкою, переживаннями, думками й іншими проявами психічного життя.

Самовиховання – усвідомлювана діяльність людини, спрямована на вдосконалення самої себе, на надбання позитивних якостей, звичок і подолання негативних.

Самовладання – один із суттєвих виявів вольової риси характеру людини, що полягає в здатності її свідомо керувати власними почуттями, настроями і приводити їх у відповідність з конкретними життєвими ситуаціями.

Самоконтроль – у психології один із виявів свідомої регуляції людиною власної поведінки та діяльності з метою забезпечення відповідності їх результатів поставленим цілям, пред'явленим вимогам, нормам, правилам, зразкам.

Самооцінка – судження людини про міру наявності у неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком.

Самопочуття – поняття психології, у якому фіксується цілісне враження про діяльність внутрішніх органів, периферичної і центральної нервової систем, психологічний настрій людини.

Самосвідомість – усвідомлення людиною себе самої як особистості.

Самоспілкування – спілкування людини із собою.

Самоспостереження – спостереження за своїми діями, вчинками, думками, почуттями.

Сангвінік – людина із сильною, врівноваженою, жвавою нервовою системою. Він має високу швидкість реакції, його вчинки обмірковані. Він любить жарти, часто стає організатором, душею компанії. Жвавість нервової системи обумовлює мінливість його почуттів, прихильностей, інтересів. Це товариська людина, легко вступає в контакт з новими людьми. Сангвінік – продуктивний діяч, але лише тоді, коли в нього є цікава йому справа. Легко переключається з однієї справи на іншу. У стресовій ситуації діє активно, зберігає самовладання.

Свідоме – сфера психіки, що характеризується контролем свідомості за перебігом психічних процесів.

Свідомість – властива людині функція головного мозку, яка полягає у відображенні об'єктивних властивостей предметів і явищ навколишнього світу, процесів, що відбуваються в ньому, своїх дій, у попередньому накресленні їх і передбаченні наслідків, у регулюванні взаємовідносин людини з природою і соціальною дійсністю.

Світогляд – інтеграція досвіду, знань і самосвідомості у ціннісну картину світу, яка зумовлює життєву орієнтацію людини, її ставлення до дійсності і до самої себе.

Світогляд – сукупність переконань особистості, формування якого становить важливу задачу навчання і виховання; у загальних рисах утворюється до кінця шкільного віку.

Світогляд – система поглядів на об'єктивний світ і місце в ньому людини.

Сенсорні (лаг. sensus– відчуття) еталони – вироблені людством уявлення про основні варіанти кожного виду властивостей і відношень (кольорів, форм, розмірів предметів, їх розташування у просторі, висоти звуків тощо).

Сенсотворення – формування в особистості загальних уявлень про сенс життя; пошук сенсу власного існування.

Сензитивний період – специфічний для кожної психічної властивості віковий інтервал, коли вона розвивається найбільш інтенсивно.

Сензитивний вік – найсприятливіший вік для розвитку тих або інших психічних функцій, що визначають психічний розвиток дитини і мають вирішальне значення для її навчання і виховання.

Сенситивність – своєрідна чутливість людини.

Сенсорний – чуттєвий, пов'язаний з відображенням дійсності за допомогою відчуттів і сприймань.

Сенсомоторні передеталони – неусвідомлювані способи виділення просторових властивостей предметів за допомогою рухів тіла, руки, спочатку з реальним предметом, а потім з уявним; виникають у немовлячому віці.

Сенсорні еталони – психічні образи, що містять уявлення про чуттєво сприймані властивості об'єктів; формуються у дитини з трьох років.

Сила волі – міра необхідного вольового зусилля для досягнення мети.

Символічні дії – створення нових відношень між предметом і його використанням.

Символічне мислення – мислення наочними образами, нерідко цілими картинами.

Систематизація – загальнонауковий метод дослідження, що передбачає групування, приведення в систему певних особливостей за конкретними (основними, додатковими, другорядними) ознаками.

Синтез – одна з основних операцій мислення, що полягає у поєднанні окремих елементів предметів, в об'єднанні окремих його частин у єдине ціле.

Симпатія – почуття приязні, прихильності, доброзичливості до когось.

Ситуативна поведінка – поведінка тварин чи людини, яка виникає і змінюється під впливом певної ситуації.

Скандал – форма спілкування людей, виникає за умов повного зруйнування позитивних контактів.

Словесно–логічна пам'ять – це думки, поняття, судження, умовиводи, які відображають предмети та явища в їх істотних зв'язках і відносинах, у загальних властивостях.

Сміливість – вміння подолати страх та йти на виправданий ризик заради досягнення мети, не зважаючи на небезпеку для власного добробуту.

Смисл – ідея, ідеальний зміст, інформація, що її несе та чи інша подія, ситуація, предмет.

Спілкування – складний, багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, породжуваний потребами у спільній діяльності, який передбачає обмін інформацією, взаємодію, сприймання та розуміння між його учасниками.

Спілкування – один з універсальних способів вияву групової форми буття людей.

Спілкування педагогічне – професійне спілкування педагога з вихованцями під час різноманітних форм роботи з дітьми, що виконує певні педагогічні функції та спрямоване на оптимізацію навчання та виховання (О. О. Леонт'єв).

Спільна діяльність – означає спільні цілеспрямовані дії людей.

Сприйняття – пізнавальний процес, який полягає у цілісному відображенні предметів і явищ, здатності індивіда отримувати багато наочних, звукових, тактильних і смакових вражень.

Сприймання – психічний процес відображення в мозку людини предметів та явищ у цілому, у сукупності всіх їх якостей та властивостей при безпосередній дії подразників на аналізатори.

Спрямованість особистості – моральна, етична характеристика особистості, яка виявляється у реальному змісті суспільної поведінки й визначається змістом домінуючих мотивів.

Спостереження – планомірне, цілеспрямоване сприйняття психічних явищ відповідно до заздалегідь розробленої програми.

Соціальні групи – стійкі спільності з певною кількістю людей, які включені до типових для них видів діяльності і пов'язані між собою системою налагоджених стосунків, що регулюються спільними інтересами, цінностями і нормами.

Соціальна ситуація розвитку – співвідношення зовнішніх і внутрішніх умов розвитку психіки особистості (Л. С. Виготський).

Соціальна ситуація розвитку – це особливі поєднання внутрішніх процесів розвитку і зовнішніх умов. Вона включає вимоги дорослих, їх очікування щодо дитини; забезпечення матеріальних умов; особливості взаємин між та з оточуючими – зокрема, в сім'ї, у школі (Т. Дуткевич).

Соціологізаторський підхід – психологічні теорії, для яких характерне перебільшення ролі суспільних факторів (суспільства) у формуванні особистості.

Соціалізація (франц. *socialis*– суспільний) – засвоєння і відтворення індивідом соціального досвіду, які відбуваються у спілкуванні та діяльності.

Соціальна орієнтація особистості – усвідомлення своєї належності до соціальної спільноти (національної, професійної, вікової), вибір свого майбутнього соціального становища і шляхів його досягнення.

Соціальний вік – вік, який визначають з огляду на відповідність становища людини, існуючим у конкретному соціумі, нормам.

Соціальні порівняння – порівняння себе з ровесниками, іншими людьми, своїм ідеалом, а також із собою в минулому, актуальному теперішньому, потенційному близькому і віддаленому майбутньому.

Соціально–психологічний реалізм – здатність визначати відповідність свого Я соціальному простору, з яким пов'язане професійне зростання.

Соціальна група – сукупність індивідів, яка є одиницею структури суспільства.

Соціальне середовище – одна з основних категорій соціальної психології, що розкриває сукупність суспільних і психологічних умов, серед яких людина живе і з якими постійно стикається в процесі життя.

Соціометрія – галузь соціальної психології, предметом якої є міжособові відносини в малих соціальних групах.

Соціометрія – метод психологічного дослідження міжособистісних взаємин в групі з метою визначення структури стосунків та психологічної сумісності, який ефективно використовується в психодіагностиці для вивчення соціально–психологічного клімату в трудових та навчальних колективах.

Співвідношення активності і реактивності визначає, від чого більшою мірою залежить діяльність людини: від випадкових зовнішніх та внутрішніх обставин (настрою, випадкових подій) або від цілей, намірів, переконань

Спілкування – це взаємодія двох або більше людей, яка полягає в обміні між ними інформацією пізнавального або афективно–оціночного (тобто емоційно–оціночного) характеру.

Спостереження – метод, за допомогою якого вивчають психологічні явища в різних умовах без втручання в їх перебіг.

Сприймання – пізнавальний психічний процес відображення у свідомості людини предметів або явищ при їх безпосередньому впливові на органи чуттів.

Спрямованість особистості – це така її психічна властивість, в якій виражаються потреби, мотиви, світогляд, установки, цілі її життя і діяльності.

Спосіб дій – система дій, потрібних для розв'язання певних завдань, операційна сторона діяльності.

Спостережливість – риса особистості, полягає в постійній спрямованості її сприймання на певне явище природи, суспільства, мистецтва, техніки тощо.

Стенічні почуття – ті, що посилюють активність, спонукають до діяльності;

Стійкість уваги – здатність тривалий час підтримувати високі рівні концентрованості та інтенсивності уваги, затримуватись на сприйманні даного об'єкту.

Стрес – емоційний стан, який виникає у відповідь на найрізноманітніші екстремальні дії (стресори) – загрозу, небезпеку, образу тощо. Де в чому нагадує афект

Стиль управління – стійка сукупність особистісних та індивідуально–психологічних характеристик керівника, за допомогою яких реалізується той чи інший метод керівництва.

Страх – емоційна реакція людини чи тварини на справжню або уявну небезпеку.

Стрес – емоційний стан організму, виникає у напружених обставинах.

Стадіальність розвитку – різночасовість, розбіжність у часі темпу і ритму розвитку психічних процесів та властивостей у різні вікові періоди; складність організації.

Статеве виховання – засвоєння знань про взаємини статей, формування культури статевої поведінки.

Стійкість уваги – здатність тривалий час зосереджуватися на абстрактному, логічно організованому матеріалі.

Страх – негативний емоційний стан, який виникає у ситуаціях уявної або реальної загрози біологічному або соціальному існуванню людини, спрямований на джерело цієї ситуації.

Стрес (англ. stress – напруження) – стан організму, що виникає у відповідь на дію несприятливих зовнішніх чи внутрішніх факторів.

Стрес – форма переживання емоцій особистістю, ознаками якої є стан напруги при загрозі або перевантаженні, що амбівалентно позначається на здоров'ї та діяльності особистості: позитивно (еустрес) чи негативно (дистрес).

Стан психічний – психічний факт, існуючий у деякий незначний проміжок часу і зумовлений ситуацією (прояви волі, уваги, мислення, почуттів).

Суб'єкт – суспільний організм, чия практична і пізнавальна активність спрямована на об'єкт.

Суб'єктивність – ставлення до когось або чогось, яке зумовлюється, визначається особистими поглядами, інтересами, смаками, уподобаннями суб'єкта.

Судження – основна форма мислення, в процесі якої стверджуються або відображаються зв'язки між предметами і явищами дійсності.

Судження – думка чи форма мислення, у якій узагальнено відображаються зв'язки між предметами або їх властивостями.

Судження – основна форма мислення, у якій стверджується або заперечується наявність у предметах і явищах тих або інших ознак, властивостей, зв'язків або відносин між ними.

Сумлінність – риса особистості, зібраність у виконанні будь-якого виду діяльності, відповідальність за свої вчинки.

Схильність – стійка орієнтованість людини на щось, бажання виконувати певну працю.

Сюжет – складова структури сюжетно-рольової гри, що визначається тим колом явищ дійсності, які знаходять відображення у грі.

Такт (тактовність) – почуття міри, що підказує людині найделікатнішу лінію поведінки у відношенні до когось, чогось, уміння особи вести себе належним чином, виявляючи повагу до інших і зберігаючи почуття власної гідності.

Тактильний – той, що належить до дотикових відчуттів, сприймається дотиком.

Талант – високий рівень здібностей людини до певної діяльності, який виявляється в оригінальності та новизні підходу, супроводжується досягненнями найбільш високих результатів у цій сфері.

Талант – якісно вищий рівень здібностей особистості.

Творчий процес – процес створення матеріальних цінностей і творів мистецтва, відкриття в науці, раціоналізаторський винахід у техніці тощо.

Творчість – продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення.

Темперамент – індивідуально–типологічна характеристика людини, що виявляється в силі, напруженості, швидкості та врівноваженості перебігу її психічних процесів.

Темперамент – стійкі індивідуальні властивості психіки, що визначають динаміку психічної діяльності людини, залишаються відносно незмінними при різному змісті, цілях діяльності та утворюють структуру, що характеризує тип темпераменту.

Темперамент (лат. temperamentum – співвідношення частин) – стійке поєднання індивідуальних особливостей індивіда, пов'язаних із динамічними аспектами психічної діяльності: інтенсивністю, швидкістю, темпом, ритмом тощо.

Тест (тести психологічні) – система прийомів для випробування та оцінювання окремих психічних рис і властивостей людини.

Тести («проба», «випробування») – коротке, стандартизоване випробування, яке не потребує складних технічних пристроїв, піддається стандартизації та математичній обробці даних.

Тестування – метод, під час застосування якого досліджувані виконують певні дії за завданням дослідника.

Типізація – спосіб створення образів в процесі розкладання та поєднання, внаслідок чого вимальовується певний образ (людини, її справи, взаємин).

Тривалість відчуттів залежить від часу, протягом якого сенсорний образ не змінює своєї якості.

Увага – спрямованість і зосередженість свідомості, що передбачають підвищення рівня сенсорної, інтелектуальної та рухової активності індивіда.

Увага – форма психічної діяльності людини, що виявляється у її спрямованості і зосередженості на певних об'єктах при одночасному абстрагуванні від інших.

Узагальнення – загальнонауковий метод дослідження, що має на меті об'єднання різних фактів, які характеризують психічне явище, що вивчається, виокремлення на цій основі головних із них.

Уміння – цілеспрямоване засвоєння знань, умінь, навичок, соціального досвіду з метою наступного використання їх у практичному житті.

Уміння – готовність людини успішно виконувати діяльність, що ґрунтується на знаннях і навичках;

Умовивід – одна з головних форм теоретичного мислення, спосіб логічного зв'язку висловлювань.

Умовний рефлекс – один із двох основних типів рефлексів, відкритий і всебічно досліджений І.П.Павловим; утворюється за певних умов у процесі життєдіяльності організму на базі вроджених, безумовних рефлексів.

Умовний рефлекс – набута реакція, яка виникає автоматично у відповідь на біологічно нейтральний подразник, який перетворився у сигнал, що попереджає організм про біологічно важливий вплив.

Умовивід – зв'язок між думками, форма мислення, в результаті якого із кількох пов'язаних відомих суджень випливає нове судження.

Умовні групи – об'єднують людей за якоюсь умовною ознакою – віком, статтю, національністю та ін.

Упевненість – психічний стан людини, коли в неї сумніви зведені до мінімуму або й зовсім відсутні.

Упізнавання – ототожнення об'єкта чи події, що сприймається, з одним із зафіксованих у пам'яті образів (еталонів).

Учіння – цілеспрямований процес засвоєння знань, оволодіння уміннями і навичками.

Учіння – один з основних видів діяльності, коли дії людини скеровуються свідомою метою засвоїти певні знання, навички, вміння, форми поведінки; коли суб'єкт діє заради засвоєння нового досвіду.

Усне мовлення – це основний різновид мовлення, яке є звучним і сприймається іншими за допомогою слуху.

Установки особистості – це її внутрішня налаштованість на здійснення тієї чи іншої діяльності або гальмування власної активності.

Успіх – позитивний результат праці, діяльності, здобуток, доробок.

Установка – стан готовності до певної активності, спрямованої на задоволення тієї чи іншої потреби.

Установка – готовність особистості діяти певним чином.

Уява – психічний процес, що полягає у створенні людиною нових образів, уявлень, думок на базі її попереднього досвіду.

Уява – своєрідна форма відображення об'єктивної дійсності, психічний процес, що полягає у створенні нових образів шляхом переробки матеріалу сприймань і уявлень, утворених у попередньому досвіді.

Уявлення – чуттєво–наочний образ предметів чи явищ дійсності, який зберігається і відтворюється у свідомості і без безпосереднього впливу самих предметів на органи чуття.

Уявлення – наочні образи раніше сприйнятих предметів і явищ об'єктивної дійсності.

Уява афективна – одна з перших форм уяви дитини раннього віку, змістом якої виступають емоції й переживання дитини.

Уява пізнавальна – одна з перших форм уяви дитини раннього віку, змістом якої є образи уявних предметів, ситуацій.

Уявлення через дію – перші прояви уяви у дитини раннього віку, що виникають у процесі слухання дитячої літератури і полягають у тому, що дитина показує дії персонажів по ходу слухання; б'є ручкою об стіл, удавано плаче..

Фантазія – процес створення людиною нових образів на основі пережитого.

Феномен – виняткове, незвичайне, рідкісне явище.

Флегматик – людина з сильною врівноваженою, але інертною нервовою системою. На зовнішні впливи реагує повільно, неговіркий. Емоційно врівноважений, його важко розсердити, розвеселити. Настрій стабільний, рівний. Навіть при серйозних неприємностях флегматик залишається зовні спокійним. Має високу працездатність, добре опирається сильним, тривалим подразникам, але не здатний швидко реагувати в несподіваних важких ситуаціях. Він воліє закінчити одну справу і тільки потім братись за іншу. Не любить змінювати звички, розпорядок життя, роботу і друзів. Флегматик важко і повільно пристосовується до нових умов, підходить робота, яка вимагає методичності, тривалої працездатності й холонокровності.

Формальні групи – створюються як структурна одиниця на підставі штатного регламенту, інструкцій та інших документів.

Фотографічний запис – одна з можливих форм ведення протоколу спостереження, який, детально описує мимічні, пантомімічні прояви емоцій; дослівно, без змін передає мовлення дитини в прямій формі, відзначає паузи, інтонацію, силу голосу, темп (М. Я. Басов).

Фрустрація – являє собою своєрідний емоційний стан, характерною ознакою якого є дезорганізація свідомості та діяльності в стані безнадійності, втрати перспективи.

Фрустрація (лаг. frustratio– обман, розлад) – психічний стан людини, зумовлений нездоланими труднощами на шляху до мети або задоволення власних потреб і бажань.

Функція – у широкому розумінні діяльність, обов'язок, призначення. У психології – існування і вияв певного психічного явища в діяльності.

Характер (грец. charakter – ознака, прикмета) – індивідуальне поєднання істотних властивостей особистості, що виявляються в її поведінці і діяльності, у ставленні до

суспільства, праці, колективу, до себе.

Характер особистості – сукупність індивідуально–своєрідних психічних властивостей, які виявляються у типових для даної особистості способах діяльності при типових обставинах і визначаються ставленням особистості, до цих обставин.

Хвилювання – психічний стан людини, зумовлений підвищенням збудження нервової системи, перевантаженням її позитивними або негативними переживаннями.

Холерик – це людина, нервова система якої визначається перевагою збудження над гальмуванням. Через це він дуже швидко реагує на зовнішній вплив, причому часто нерозважно. Холерик нетерплячий, і коли захоплюється, то його важко зупинити. Чекання здатне вивести його з себе. Він виявляє поривчастість, різкість рухів, неприборканість. Сила нервової системи дозволяє холерику у критичні моменти працювати довго і невпинно. У цей час його здатність до концентрації сил є дуже високою. Однак невірноваженість нервових процесів холерика визначає циклічність у зміні його активності і бадьорості. Чергування позитивних циклів підйому настрою й енергійності з негативними циклами спаду, депресії обумовлюють нерівність поведінки і самопочуття, підвищену схильність невротичних зривів і конфліктів. Взагалі мінливість – характерна риса холерика, тому передбачити, як поведеться холерик у новій обстановці, дуже важко.

Центральна нервова система – головна частина нервової системи тварин і людини, яка складається з нервових клітин (нейронів) та їх відростків.

Цілі – це найбільш значущі для особистості предмети, явища, завдання та об'єкти, досягнення і володіння ними складаються сенс життя і діяльності.

Цілісність сприймання – виявляється в тому, що образи предметів, які відображуються, виступають в свідомості людини у сукупності багатьох їх якостей і характеристик, навіть якщо окремі з цих якостей в даний момент не сприймаються.

Цінність – поняття, що фіксує позитивне або негативне значення будь–якого об'єкта або явища.

Чуттєвий тон – безпосередні переживання, які супроводжують окремі відчуття (наприклад, температурні, слухові, смакові) та спонукають суб'єкта до їх збереження або усунення.

Якість відчуттів – це основна особливість даного відчуття, що відрізняє його від інших видів відчуттів та дає змогу варіювати в межах цього виду, це відмітна ознака сенсорного образу. Наприклад, слухові відчуття розрізняються за висотою, тембром, гучністю; зорові – за насиченістю, кольоровим тоном тощо.

Я-концепція – узагальнене уявлення індивіда про себе, система установок стосовно власної особистості, що ґрунтуються на усвідомленні й оцінюванні своїх фізичних, характерологічних інтелектуальних та інших властивостей.

Я-образ – результат усвідомлення глибинної суті людини, що дає змогу відрізнити себе від інших людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варій М. Й. Загальна психологія : навчальний посібник. К. : «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
2. Дубравська Д. М. Основи психології : навчальний посібник. Львів : Світ, 2001. 280 с.
3. Загальна психологія : підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. К. : Либідь, 2005. 464 с.
4. Загальна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. : посібник. К. : Каравела, 2012. 464 с.
5. Загальна психологія / За заг. ред. С. Д. Максименка. Підручник. Вінниця : Нова книга, 2004. 704 с.
6. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. К. : МАУП, 2000. 256 с.
7. М'ясоїд П. А. Курс загальної психології: у 2 т. : підручник. К. : Алеута, 2011. 496 с.
8. Основи психології : підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. К. : Либідь, 2002. 630 с.
9. Психологія. Підручник для педагогічних вузів. Під. ред. Г. С. Костюка. Вид. 3-с, доповнене. К., "Радянська школа", 1968
10. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник. К. : Академвидав, 2005. 520 с.
11. Столяренко Л. Д. Основи психології. Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. 721 с.
12. Трофімов Ю.Л. Психологія. Підручник. К.: Либідь, 2008. 560 с.
13. Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія : навчальний посібник. К. : Наукова думка, 2000. 190 с.
14. Цимбалюк І. М. Психологія. К. : ВД «Професіонал», 2004. 304 с.

ПСИХОЛОГІЯ ЗАГАЛЬНА: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

Посібник для полегшення підготовки студентів до вивчення навчальної дисципліни

Навчальний посібник

Рекомендовано до друку ухвалою кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(протокол № 6 від 21 січня 2019 року)

Відповідальний за підготовку матеріалів до видання **Л.О. Онофрійчук**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Літературний редактор: Л.О.Онофрійчук

Підписано до друку 23 січня 2019 року
Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Тираж 100 примірників.

Набір і друк здійснено у редакційно–видавничому відділі
Хмельницької гуманітарно–педагогічної академії
Україна, 29013, Хмельницький, вул.Проскурівського підпілля, 139.
Тел. 79–51–68